

İTÂKÎ'NİN RESİMLİ ANATOMİSİ

MÜBAHAT TÜRKER-KÜYEL*

Şirvân'lı Şemsu'd-Dîn İtâkî'nin *Teşrihu'l-Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesûfân* Adlı Anatomi Kitabının Türkçe Faksimilesi ve İngilizce Çevirisi.

“Pâkistan Hijra-Council”ın “One Hundred Great Books of Islamic Civilization —IX. Natural Sciences” (İslâm Medeniyetinin Yüz Temel Kitabı—IX. Tabii Bilimler) serisinin, Türkiye tarafından hazırlanmış, Pâkistan tarafından basılmış, ikinci kitabı olan “The Treatise on Anatomy of Human Body and Interpretation of Philosophers by al-İtâqî. Al-İtâqî's Risâlah Tashrîh al-Abdân wa Tarjumân Qabâlah Faylasûfân”, 1990 yılında (H.1410), İslamabad'da, “National Hijra Council” tarafından yayınlanmış bulunuyor. Eseri, bir Giriş yaparak, *Türkçe aslından*, İngilizceye çeviren Esin Kâhya, bu seride özel bir katkıda bulunmuş olmaktadır.

Eserin “İçindekiler”i şunlardır: Önsöz. Çevirmenin Giriş'i (s. 3-13). İtâkînin metninin İngilizceye çevirisi (s. 25-127). Resimler (52 adet) (s. 129-180). Bibliyografya (s. 181-182). Ek: s. 1-251: Eserin bir yazmasından faksimile.

“National Hijra Council”ın başkanı, Sayın S. Şerefuddin Pirzâda, bu yayıma yazmış olduğu Önsöz'de şunları söylemektedir: “Bu eser, 1632'lerde kaleme alınmış olmalıdır. Eser, kısaca, iki önemli istikamet arzeder. Bu istikametlerden birisi Osmanlı bilginlerinin *Türk dilinde*, önemli tıbbî eserler yazmak bilinci ve ihtiyacıdır. XV. yüzyılda belirmiş olan bu istikamete, Şerefüddin Sabuncuoğlu ile, Sinoplu Muhiddin, önemli katkılarıyla öneyak olmuşlardır. İkinci istikamet, İslâm âleminde, Huneyn ibn İshak, Alî ibn Abbas ve İbn Sînâ gibi, tıp alanında, zirvede yazanlardan başka, Avrupa'da, anatomide ve tıbbın öteki alanlarında katkı yapmış yazarları da bu alanın içinde soğurmaktır. İşte, Shams ud-Dîn al-İtaqî al-Shirvânî, Osmanlı İmparatorluğu'nda, bu ikinci istikameti kolaylıkla başlatmış bir kişi olarak telâkki edilebilir.

“Council”, bu İngilizce tercüme, ‘National Hijra Council—Yüz Temel Eser Projesi’nin bir parçası olarak yayınlanması için nezaketle sunan,

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü.

Ankara Üniversitesi'nden Bayan Prof. Dr. Esin Kâhya'ya borçlu bulunmaktadır. Bu kitap hakkında, Profesör Kâhya'nın şu kendi sözünden başka hangi söz daha iyi seçilmiş olabilir: "İtâkî'nin kitabı, 'İnsan Bedeninin Anatomisi' birçok bakımlardan ilginçtir. Ben, (Profesör Aydın Sayılı'nın yanında) doktora tezi olarak, bu metin üzerinde çalıştım. Onun eleştirili bir yayını hazırladım. Onu, Klâsik Devir'in ve Avrupa'nın en iyi birkaç anatomi kitabı ile karşılaştırdım."

"Konunun Profesör Kâhya tarafından geniş surette kavranmış olması keyfiyeti, onun, eseri, İngilizce olarak mükemmel surette vermiş olmasından anlaşılmaktadır. Bu çeviri, İtâkî'nin Kitabı'nın yedi tane yazmasından yararlanılarak hazırlanmış olan asıl metnine dayanılarak yapılmıştır. İngilizceye çevirmesi bir yana, Profesör Kâhya'nın yapmış olduğu "Giriş" de, önemli bir katkıdır. Bu "Giriş"te, anatomi hakkında, tâ paleolitik devirden beri gelerek yapılmış bir tarihî araştırma, okuyucuya, İtâkî'nin yapmış olduğu katkısı, tarihî bir perspektif içerisinde değerlendirmek ve tahlil etmek imkânını verir. Biz, Profesör Esin Kâhya'ya, İngilizce okuyanlara bir büyük müslüman bilim adamının ürünleriyle tanışabilmek imkânını vermiş olmasından dolayı borçlu bulunmaktayız.

"Council'in, Ankara'daki 'Atatürk Kültür Merkezi' ile verimli çalışma münasebetleri olmuştur. Devamlı surette birlikte çalışmanın yayınındaki ilk ürünü, Hârezmî'nin 'Algebra'sıdır. İkinci ürünü ise, işte bu *İnsan Bedeninin Anatomisi*'dir. Bu birlikte çalışmanın arkasında, yedici kuvvet olarak, Türkiye-Ankara'daki Atatürk Kültür Merkezi'nin Başkanı Profesör Dr. Aydın Sayılı'nın canlı ruhu bulunmaktadır. Bu nazikâne işbirliğinden dolayı 'Council', Profesör Aydın Sayılı'ya minnettardır."

Profesör Esin Kâhya'nın bu araştırmasına göre, XV. yüzyılda, Osmanlı tabibleri, kitaplarını *Türkçe* yazmayı tercih ediyorlardı (Bkz., Esin Kâhya, "İki Osmanlıca Metinden Derlenmiş Anatomi ve Fizyoloji Terimleri", s. 233-269, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*'nin içinde, 1978, TTK Basımevi, Ankara). Bunun sonucunda, XVI. yüzyılda, mükemmel bir Türkçe tıbbî lûgatı gelişmiştir. XV. yüzyılda Şerefüddin Sabuncuoğlu ve Sinoplu Muhiddin'in yanında, Ankaralı Derviş Nidâî, Antakyalı Dâvud, tıbbî alanında, *Türkçe* yazdılar. XVII. yüzyılda ise, Emîr Çelebi, bilgi eksikliğinin farkına varmıştır. Bu yüzyılda Avrupa'nın etkisi görülmeye başlamıştır. İşte İtâkî'nin yeri de buradadır. Ona Alî Efendi ile İbrahim Efendi yardım etmişlerdir. IV. Sultan Murad Hân, onun kıymetini bilmiştir; öyle ki, onu Haremeyn'e kadı olarak tayin etmiştir. Esasen,

İtâkî, bu kitabını Sultan Murad Hân'a ve oğluna sunmuştur. İtâkî, Vezîr Recep Paşa'nın da yardımını görmüştür.

“Bu kitap birçok bakımlardan önemlidir. İlk, konusu, Anatomidir. Bilindiği üzere, Osmanlı Devri'nde, bu tür kitaplar çok nadir idi. İkincisi, eser *Türkçedir*; ve çok iyi bir anatomi lûgatı temin etmektedir. İtâkî, bir organı tasvîr ettiği zaman, ilkin, onun Arapça ve Türkçe, bazen de Farsça, karşılıklarını verir. Bu sebeple, biz, anatomi terimlerini mukayese edecek bir zemine sahip oluruz. Üçüncüsü, bu kitap, resimli bir anatomi metni vermektedir. Resimler dikkatlice incelenirse, onlar üç grup halinde tasnif edilebilirler. Birinci grup, tipik İslâm çizim vasıfları gösterir. Biz, onlara, 'şematik diagramlar' nazariyle bakabiliriz. Bunlar, Ahmed ibn Mansûr'un 'Resimli Anatomi'sinin resimlerine benzemektedir. İskeletin, damar ve sinirlerin resimleri, onların Ahmed ibn Mansûr'dan kopye edilmiş oldukları izlenimini vermektedirler. İkinci grup resimler, açıkça, Avrupa etkisini göstermektedir. Eğer, onları, Vesalius'un *Fabrica*'sıyla karşılaştırırsak, meselâ, solunum ve üro-genital sistemde, beyin, kas v.s.nin diseksiyonunda olduğu gibi, Vesalius'un etkisini çok açık surette görürüz. Üçüncü grup resim, belki de, yazarın kendisi tarafından çizilmiştir. Bunlar, ikinci grup kadar iyi çizilmemiştir. Bu resimler şematiktir, ama, Ahmed ibn Mansûr'un resimlerine benzemektedir. Bu resimler, metin içerisinde konuyla ilişkili oldukları için, yer almışlardır. Sinirlerin tasvîrinde olduğu gibi, bu resimlerin açıklamaları da yapılmıştır.

“Sonuç olarak diyebiliriz ki: İtâkî, her ne kadar, insan bedenini, genellikle, Galen, İbn Sînâ ve İbn Nefis gibi, ilk anatomistlere tâbi olarak tasvîr etmişse de, o, *Fabrica*'yı da görmüştür; ve, ondan etkilenmiştir. Bu da, bize, onun eseri vasıtasıyla, Osmanlı tıbbı üzerindeki ilk Avrupa etkisini gösterir. İtâkî, hekim olarak, insan bedeninin anatomisini incelemiş, kendi görüşlerini ise, metinde, organların tasvîrini yaparken, bildirmiştir.” (Çevirmenin 'Giriş'inden).

